

ומבואר בגמרא (כאן ולעיל ת.), שהמוכר עבדו לסוריא, קנסוהו כמוכר לחו"ל. ולכאורה משתמע לפי זה שאסור לצאת מארץ ישראל לסוריא (גם למאן דאמר כיבוש יחיד שמיה כיבוש, שהרי כך סבר תנא דברייתא – לעיל שם). וצריך עיון בדבר, שהרי אמרו לעיל (שם): שלא גזרו טומאה על אורה (וע"ש בפני יהושע הטעם, שגזרת 'אוריא' כדי שלא יצאו לחו"ל ויתערבו בגויים, וזה לא שייך בסוריא), ועוד אמרו שם שהקונה שדה בסוריא כקונה בפרוארי ירושלים, לענין כתיבת אונן בשבת. ומבואר שיש מצוה בישובה. ולכאורה נראה מכל זה שאין איסור יציאה מהארץ לשם, ואם כן, מדוע קנסו את המוכר עבדו לשם?

והכתב התשב"ץ (ח"ג טו) שסיבת הקנס היא, לפי שמקום טומאה הוא (אלא שהקלו לענין אורה בלבד), ואינה כארץ ישראל לענין מצוות, ולפיכך קנסוהו, שהוציא את העבד ממקום טהרה למקום טומאה. ונראה בבאור דבריו, שסוריא, אף שיש בה מעלות מסוימות על שאר ארץ העמים, ואף מצות ישוב יש בה – אין לצאת מהארץ להשתקע שם. ומפורש כן בירושלמי (שביעית ו, ב' שלא יהו הולכים ומשתקעים שם). וע' חו"א שביעית ג, כא.

'צרם אונן בבכור... משום דאיסורא דאוריתא, אבל הכא איסורא דרבנן' – נחלקו ראשונים
על איסור הטלת מום בקדשים בזמן הזה – שאינם מיועדים להקרבה – אם הוא מן התורה או מדרבנן. (ע' תוס' בכורות לג; רא"ש שם ובבבא מציעא ז; רמב"ם הל' איסורי מזבח א, ז; שו"ע יו"ד שיג ובהגר"א שם). ולכאורה נראה מסוגיתנו שאסור הדבר מדאוריתא, כי דוחק לומר שרבי ירמיה דיבר על זמן הבית ולא על זמנו. (ישועות יעקב – יו"ד שם).

ויש לומר שהכוונה כאן שעיקרו של איסור הטלת מום, איסור תורה הוא, ולכן החמירו בו, גם בזמן הזה שאינו אלא מדרבנן (מנחת חינוך יח).

ויש מי שכתב שתלוי הדבר בשיטות החכמים לענין 'דיחוי-מעיקרא' ו'דיחוי בבעלי חיים', שהרי בעצם בכל זמן ובכל יום ראוי להבנות המזבח ולהקריב עליו קרבנות, אלא שכשהבהמה הוקדשה, כיון שאין המזבח בנוי, הרי היא 'דחוייה' (כמו שאמרו לענין מזבח שנפגם). ואם אומרים 'דיחוי' גם באופן כזה, אזי אין הבהמה ראויה להקרבה, גם אם יבנה המזבח. ולכן אפשר שרבי ירמיה סובר שאין אומרים דיחוי ב'מעיקרא' או בבעלי חיים, ולכן סובר שאסור מן התורה להטיל מום (וכן פסק הרמב"ם), שגם עתה בכל יום, ראויה היא הבהמה להקרבה. (פרי יצחק ח"א ז).

– וממה שאמרו 'אבל הכא איסורא דרבנן' – מבואר שמכירת עבד לגוי, אינה אסורה מן התורה. ויש לעיין בטעם הדבר, הרי מכשילו באיסורי תורה, שמא הגוי יכופו לעבוד בשבת וישפיע עליו במנהגותיו הרעים? (העיר על כך באילת השחר).

וצריך לומר שכיון שחזו"ל אסרו בכל אופן של מכירה לגוי, גם כאשר אין ודאות שיעבירונו על דתו ומצוותיו, (ומצד החשש שלעתיד, צ"ל שאינו אסור משום 'לפני עור לא תתן מכשול', וכבר האריכו האחרונים בדין 'לפני דלפני'). ולכן, אף אם נאמר שיש אופנים שאסור הדבר מן התורה, לא חלקו חכמים בקנסם.

דף מה

הערות ובאורים בפשט

'יכול בעובד כוכבים שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים הכתוב מדבר... מאי תקנתו? 'עמך ישב בקרבך' – מכאן שמצוה לקבל גר תושב, וגם אין לגביו איסור 'לא תחנם' – אל תתן להם חניה לקרקע. (כמו שאיסור מתנת חנם אין כלפיהם – שהרי מצוה להחיותם).

וגם החולק וסובר שפסוק זה אינו מדבר בגר תושב אלא בעבד שברח, אינו חולק על כך שמצוה לקבלו ושמותר לתת להם חניה.

ואמנם, אין קבלת גר תושב נוהגת בזמן הזה, כמו שאמרו בגמרא (ערכין כט) וכמו שפסק הרמב"ם (הל' איסור'ב יד; עכו"ם י). (חזון איש שביעית כד,ב. וע"ע בענין גר תושב – סיכום ופירוט שיטות הראשונים, בספר 'שעורי בקיאות' להלן מו.).

י'קשיא ליה לרבי יאשיה: האי 'מעם אדוניו' – מעם אביו מיבעי ליה' – יש לדקדק למה לא הקשה מתחילת הפסוק 'לא תסגיר עבד אל אדוניו' – אל אביו מיבעי ליה?
ויש לומר ששם נחא, שפרוש 'אדוניו' – העכו"ם שלו, אלא ש'ינצל מעם אדוניו' אי אפשר לפרשו במובן זה, שלא שייך לשון 'הצלה' כלפי יראתו, אלא ודאי הכוונה לאביו, ולכן הקשה 'מעם אביו מיבעיא ליה' (מהר"ם).

'אין פודין את השבוין יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם... משום דחקא דציבורא הוא או משום דלא לגרבו (שיחטפו) ולייתו טפי...' – נחלקו אחרונים (מובא בפתחי תשובה יו"ד רנב,ד) אם הדברים אמורים גם כשיש חשש סכנת מיתה על השבוי, או שמא במקרה כזה אין לנו להתחשב עם העתיד הרחוק, ומצווים אנו על הצלת השבוי בכל מחיר.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה קלז,ד) הכריע לדינא שיש לפדות, שכבר נמצא כן במאירי כאן (לתירוץ האחד, ואפשר שהתירוך השני אינו חולק לדינא), שאף לטעם 'דלא לגרבו ולייתו טפי', כל שיש סכנת מיתה, פודים. וספר המאירי לא היה לפני האחרונים שדנו בדבר.

'אתא עורבא קא קרי ליה... עורבא – שיקרא הוא ולא סמיכנא עליה. אדהכי אתא יונה וקא קריא...' – מכאן הקשה הרשב"א (בשו"ת, מיוחסות רפד) על מה שכתב הרמב"ם (הל' עכו"ם יא,ד טז) שהמתנהג לפי צפצוף העופות וכל כיו"ב, הרי זה לוקה. ועוד כתב שאין בדברים האלו ממש, שדברי הבל וטטות הם.

וכן הקשה מדברי המדרש (ויק"ר לב,ב) 'כי עוף השמים יוליך את הקול' – אמר ר' ירמיה בן אלעזר: זה העורב וחכמת טיארין'.

וכתב ש'אלו הדברים צריכים עיון ופירוש רב'. ובתשובה אחרת (ח"א תיג) האריך בענינים אלו וכתב שאולי הותר הדבר כדי לצאת מן השבי, כמו שהתירו לשם רפואה, שהשבי חמור ממחלה. (וע"ע שם בסוף תשובה תיד.)

וע' ב'שיחות מוסר' – הגר"ח שמואלביץ (מאמר ח תשל"ג), ששיחת העוף לא היתה כמעשה נסים, כקריאה מן השמים אל ר' עיליש, כי אם כן, לא היה חושש לשקר העורב, אלא כתב שהיתה זו תופעה טבעית בטבע העופות, שהם יודעים דברים הנסתרים מבני אדם, ויודעים לשוח בלשונם).

וע"ע ב'שיחות מוסר' (כו תשל"א) בתירוץ הקושיא המובאת בגליון הש"ס על ה'ערוך'.

(ע"ב) 'ספר תורה שכתבו מין – ישרף' – מפני שאינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו לשמו, אלא שהוא מעלה בדעתו שזה כשאר הדברים. והואיל ודעתו כן – לא נתקדש השם. ומצוה

לשורפו, כדי שלא להניח שם לאפיקורסים ולא למעשיהם' (לשון הרמב"ם הל' יסוה"ת ו,ח).

ורש"י נתן טעם אחר לכך שמצוה לשרפו, משום שכתבם לשם עבודה זרה שלו. (והרמב"ן הקשה על דבריו, ובחודשי חת"ס הסביר שיטת רש"י שכיון שכתב את האזכרות לשם אלילים, ממילא מצווה מן התורה לאבדם, ככל עבודה זרה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג קמה) העיר על דבריו מהסוגיא בשבת (קטז), וגם שאל, התיינה בשאר אזכרות, שמפרשם לפי דעתו הנלווה על אליליו, מה שאין לומר כן בשם הוי' ברוך הוא, שאין שייך להופכו לכוונה אחרת).

'סת"ם שכתבן מין ומסור עכו"ם...' – הראשונים הקשו, בשלמא גוי, אינו בר קשירה, אבל מסור יהודי, הלא מצווה הוא בכל המצוות ומדוע נחשב שאינו בקשירה? ותרץ הריטב"א שהיא גזרת חכמים לפסול את המסור. וכ"כ הר"ן, אלא שכתב שמרש"י ומהרמב"ם משמע שהוא מן התורה. וזו לשון החתם סופר (בהגהותיו לשו"ע או"ח, לט): **'וע' בתיו"ט (נדה ז,ד) דתמה על כותים אי גירי אמת הן, איך עשאום כנכרים לטהר נדות ואהלות שלהם? ונראה לפענ"ד שיש כח בכלל ישראל להוציא המורדים מכלל האומה, ויחזרו לגוים גמורים, אף להקל. וזכר לדבר 'ראה ויתר גוים' שהתיר להם ז' מצות. אע"ג דלאו ראייה גמורה היא, מכל מקום כן נראה לי, והם נמנו וגמרו להוציאם מברית ישראל לגמרי.**

ובגיטין פרש רש"י שהמסור פרק עול תורה – יש לומר כיון שמוסר לתוא מכמר, הרי מסר חבירו גם להעבירו על דת משה וישראל, ואי לא דפריק עול תורה כולה, לא עביד הכי. ומצינו בעזרא 'יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה' – משמע שהוציאם מכלל ישראל'. עד כאן לשון החת"ס. (וע' במה שתמה ע"ד בשבט הלוי ח"ד קעב).

'ועבד אשה וקטן... – פסולין, שנאמר וקשרתם וכתבתם' – כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה' – אף על פי שבמזוזה גם הנשים חייבות, אין דין כתיבת המזוזה שונה מכתובת תפלין וספר תורה. ומה שפסול בזה פסול בזה. (הרי"ד. וי"ל שכונתו שגם על פרשת המזוזה נאמר הקש זה, וקשרתם... וכתבתם על מזוזת ביתך, היינו, אותה פרשה שאתה שם בתפלין על היד, אותה פרשה עצמה אתה קובע על המזוזה. ומיושבת הערת הגר"ש וואזנר – שו"ת שבט הלוי ח"ב קמח).

'והא דתניא קורין בו, האי תנא הוא, דתניא לוקחין ספרים מן העכו"ם... בגר שחזר לסורו' – לאחר שהסקנו שרשב"ג אינו מדבר בעכו"ם אלא בגר שחזר לסורו, יש להבין כיצד תתפרש הברייתא שספר שכתבו עכו"ם – קורין בו? ויש בדבר שלשה פירושים:

א. הראיה שהביאו מרשב"ג, היא רק לכך שיש תנא שלא סובר את דרשת 'כל שאינו בקשירה...'. ולכן, אם יודעים שהגוי כתב לשמה – קורין בו. ובכך מדברת הברייתא. (מהרש"א. והקשו עליו המפרשים איך יודעים שעשה לשמה, הלא אפילו כשישראל עומד ע"ג לא מהני. וב'קרני ראם' כתב שהרי זה ספק אם כיון לשמה, ובקריאת התורה שאינה אלא מדרבנן (מלבד בקריאת 'זכור') – יש להקל בספק. (וע' במובא לעיל בדף כג בשיטות השונות בדין 'לשמה' בגוי, אם זהו מפאת הספק או דין ודאי). ולפי מה שדן הגרעק"א (מובא שם) שאם יפרש שעושה לשמה אולי יועיל, א"ש דברי המהרש"א בפשיטות).

ב. אף כי רשב"ג מדבר בגר שחזר לסורו, תנא קמא שבאותה ברייתא דיבר בעכו"ם ממש, כפשטות הלשון. וממנו הביאו הראיה. (בהגר"א או"ח לט, ב; פני יהושע).

ג. גם הברייתא 'קורין בו' תתפרש כדברי רשב"ג, לא בגוי ממש אלא בגר שחזר לסורו מחמת יראה. ולפרוש זה יש לומר שגם שאר הברייתות מדברות במקרה זה, ונמצא שנחלקו תנאים בדין גר שחזר לסורו, אם קורין בו אם לאו. (מגן אברהם לט. ודייק מלשון 'האי תנא הוא' משמע ששאר תנאים חולקים). ואפשר ששתי הברייתות הקודמות מדברות בגוי ממש, ולפי זה לא מצינו מחלוקת בגר שחזר לסורו (חזון איש, עפ"י הראשונים. ודחה את דיוק המג"א, שלא אמרו 'האי תנא' אלא בהו"א).

ליקוטים מפוסקים אחרונים

כל שישנו בקשירה ישנו בכתיבה – שיטת רבנו תם (מובא בראשונים כאן), שכלל זה נכון הוא גם בשאר המצוות; כל מי שאינו מחויב באותה מצוה, אינו כשר לעשייתה. וכמה ראשונים חלקו על דבריו, שדוקא לענין כתיבת סת"ם דרשו כן.

להלכה, מובא במשנ"ב (ריש סימן יד ובבאור הלכה שם) שאם כי מן הדין אין הלכה כן, ראוי ונכון לחוש לכתחילה לשיטתו. ולכן קטן לא יתלה ציציית בבגד של גדול, גם אם גדול מלמדו לעשות לשמה. וכן נפקא מינה לעוד הלכות (כגון סיכוך הסוכה ועוד).

ואמנם, כתב בבאור הלכה (שם) שילד קטן יכול לתלות ציציית בבגד שלו עצמו, שלענין בגדו, נקרא 'בר לבישה'. ואפילו לכשיגדיל יוכל ללבוש אותו הבגד, אם יודע שתלאו לשמה, שאז הרי זה כדיעבד, ובדיעבד אין לחוש לשיטת ר"ת. (ומשמע בדבריו שאף לכתחילה תולה, אף כי יודע שילבשו כשיגדיל, רצ"ב).

וכעין זה חכך בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד עה, א. עפ"י ה'ראש יוסף' – ברכות כ:): לענין קביעת מזוזה, שגדול דוקא יקבע את המזוזה בחדר של הקטן.

(ולכאור' י"ל דהתם חמיר טפי, שלא גרע מבית התבן ואוצרות שנכנסים אליו, וא"כ החיוב הוא לבעל הבית הגדול, אף כי דר בו קטן. ואמנם, אם הבית שייך לקטן, יוכל הקטן לקבוע, לפמש"כ בבאור הלכה).

ויש מי שציידד לומר, שגם רבנו תם מודה בקטן, שכיון שיבוא לכלל חיוב, כשר. (אמרי בינה או"ח ו). וע"ע בענין זה: באור הלכה (לט ד"ה כשר); כף החיים (או"ח יד, א); שדי חמד, אות מ, קלא; שו"ת אור לי (לבעל השדי חמד, עז); בית שערים (לגר"ע בלום, יח); ספר הזכרון 'ברית אברהם' (בהוצ' ישיבת עטרת ישראל), עמ' שמד – מהגר"ח הלוי; נתיבות יהושע (ב'קונטרס מועדים ומגנים' שבסוף הספר).

פרפראות לחכמה

עבד שברח מחו"ל לארץ – בערב, בקריאת שמע, על ידי שמפקיד האדם את נשמתו ורוחו וכל תשוקותיו לבעל הפקדון, שמאמין ומבין שהכל הוא בחיות הבורא-ברוך-הוא, ואפילו מה שמהסטר-אחרא גם כן הוא מחמת חיות הבורא יתברך, והוא בראם כדי שתהיה בחירה לאדם. על ידי זה נפקע כל שעבודו ליצר הרע. וכמו שאמרו עבד שברח מחו"ל לארץ – יצא לחרות. וכל שכן כשברח לקב"ה וקדושת ישראל. (רמתים צופים – על תדבאר ב, לז)

כנסת ישראל כיונה מתילא – 'מבואר במדרש הנך יפה עיניך יונים' פרושו, כי אין עוף נרדף מן כל העופות כמו היונה. לכך ישראל שהם נרדפים מן כל האומות, נמשלים ליונה'. (חדושי אגדות – מהר"ל, ע' במדרש תנחומא – תצוה, ה – כמה הסברים לדימוי ליונה. ועע"ש במהדר' בובר, א).

(במעשה דרב עיליש – ע' במהרש"א שרב עיליש לא האמין לעורב אלא ליונה, כפי שכבר היה לעולמים, אצל נח, שגם שם לא עשה העורב את שליחותו בנאמנות, לומר לאסירים צאו, אלא היונה).